

VALERIANA OFFICINALIS L O‘SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Turdaliyev Avazbek Turdaliyevich

FarDU, Uzumchilik, mevachilik va sabzavotchilik qo‘shma fakulteti
dekani, b.f.d, dotsent

Haydarov Mavlonjon Mashrabovich

FarDU, Zootexniya va agronomiya kafedrası o‘qituvchisi, b.f.f.d.

Ne‘matova Dildora Sherzod qizi

FarDU, Zootexniya va agronomiya kafedrası talabasi

Aliyeva Mushtariy Ilhomjon qizi

FarDU, Zootexniya va agronomiya kafedrası talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296405>

Annotatsiya. Maqolada valeriana o‘simlining dorivorlik xususiyatlari va shifobaxshligi yoritib berilgan. O‘simlik tarkibida (ildizi va ildizpoyasi) 0,5-2 % efir moyi va sof holda izovalerian kislotasi bo‘ladi. Valeriananing efir moyi asosan ingichka ildizlarida, izovalerian kislotasi esa yo‘g‘on va qari ildizpoyalarda ko‘proq bo‘ladi. Terpeniol, pinen, kamfen, azulen, kessil spirit (proazulen), limonen, sof holdagi barneol, izovalerian kislotasi va boshqa 292 birikmalar bo‘ladi. 0,01% ga yaqin alkaloidlar (xatinin, valerin, aktenidin va boshqalar), valerid glikozid pochul spirti, oshlovchi moddalar, sanoninlar, qandlar, olma, sirka va boshqa kislotalar bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: dorivor, valeriana officinalis, efir moy, valeriana hidi, “valeriana ildizi”, Valeriana, Rossiya, Markaziy Osiyo.

ЛЕКАРСТВЕННЫЕ СВОЙСТВА РАСТЕНИЯ VALERIANA OFFICINALIS L

Annotatsiya. В статье описаны лечебные свойства и целебные свойства растения валерианы. Растение содержит 0,5-2% эфирного масла и чистую изовалериановую кислоту в корне и корневище. Эфирное масло валерианы в основном в тонких корнях, а изовалериановой кислоты больше в толстых и старых корневищах. Терпениол, пинен, камфен, азулен, кезиловый спирт (проазулен), лимонен, барнеол чистый, изовалериановая кислота и др. соединения 292. Около 0,01% алкалоидов (хатинин, валерин, актенидин и др.), валерид гликозид почул спирт, вяжущие вещества, санонины, сахара, яблочная, уксусная и другие кислоты.

Ключевые слова: лекарственная, валериана лекарственная, эфирное масло, аромат валерианы, «корень валерианы», валериана, Россия, Средняя Азия.

MEDICINAL PROPERTIES OF THE PLANT VALERIANA OFFICINALIS L

Abstract. The article describes the medicinal properties and healing properties of the valerian plant. The plant contains 0.5-2% essential oil and pure isovaleric acid in the root and rhizome. Essential oil of valerian is mainly in thin roots, and isovaleric acid is more in thick and old rhizomes. Terpeniol, pinene, camphene, azulene, kesyl spirit (proazulene), limonene, pure barneol, isovaleric acid and other 292 compounds. About 0,01% alkaloids (chatinine, valerine, actenidin, etc.), valeride glycoside pochul alcohol, astringent substances, sanonins, sugars, malic, vinegar and other acids.

Key words: medicinal, valeriana officinalis, essential oil, valerian scent "valerian root" Valeriana, Russia, Central Asia.

KIRISH

Dorivor valeriana – *Valeriana officinalis* L, valerianadoshlar (Valerianaceae) oilasiga mansub, ko'p yillik o't o'simlik, ildizpoyasi qisqa va ko'pgina mayda ildizchalar bilan qoplangan bo'lib, yer ostida tik joylashgan. Tabobatda yurak va qon-tomir kasalliklarini oldini olish hamda davolashda, ayniqsa asab sistemasini tinchlantirishda dorivor o'simliklar va ulardan olinadigan dori vositalari keng miqyosda ishlatiladi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ildizpoyadan birinchi yili ildizoldi to'pbarglar, ikkinchi yilidan boshlab poya o'sib chiqadi. Poyasi tik o'suvchi 1,5-2,0 metrgacha yetadi. Silindrsimon, mayda qirrali shoxlanmagan (ba'zan yuqori qismlari shoxlangan), ichi kovak, yuqori qismi tuksiz, pastki qismi esa tuklar bilan qoplangan. Bargi oddiy, toq patli ajralgan, 4-11 juft sigmentlar (bo'lakchalar)dan iborat. Ildizoldi barglari uzun bandli bo'lsa, poyadagi barglar bandi poyaning yuqori qismiga yetgani sari qisqara boradi. Barglari poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayda, hidli, poya uchida qalqonsimon yirik ro'vakchaga to'plangan. Kosacha barglari gul ichiga qarab qayrilgani sababli aniq bilinmaydi. Gultojisi varonkasimon besh bo'lakli, uchi ichkariga qayrilgan, oq yoki pushti rangli, otaligi 3 ta onalik tuguni 3 xonali, pastda joylashgan. Mevasi – cho'ziq tuxumsimon, och qo'ng'ir pista. *Valeriana* o'simligi urug'ini 1000 donasining massasi 0,4-0,6 grammni tashkil qiladi. May oyining oxiridan boshlab avgust – senyabr oylarigacha gullaydi.

TADQIQOT NATIJALARI

Valeriana turkumiga kiruvchi turlar polimorf o'simliklar hisoblanadi. Dunyoda yovvoyi holda ularning 250 ga yaqin turlari qayd qilingan. Shimoliy va Janubiy Amerika, Yevropa va Osiyoning tog'li mintaqalarida tarqalgan. Sobiq ittifoq hududida 23 tur, O'rta Osiyoda 12 tur, Respublikamizda esa 3 tur uchraydi. *Valeriana* turlari tabiatda tarqoq holda uchragani bois tabiiy zaxiralari farmatsevtika sanoati hamda aholi talabini qondira olmaydi. Tabobatda asosan dorivor valeriana – *Valeriana officinalis* L, ishlatiladi, mazkur tur maxsus xo'jaliklarda ekib o'stiriladi. Dori vositalari tayyorlash uchun valerianani ildizi va ildizpoyasi ishlatiladi. Buni dorishunoslik amaliyotida "Valeriana ildizi" deb atashadi.

Valeriana ko'p yillik, bo'yi 2 m ga yetadigan o't o'simlik. Ildizpoyasi qisqa va ko'pgina mayda ildizchalar bilan qoplangan bo'lib, yer ostida tik joylashgan. Ildizpoyadan birinchi yili ildizoldi to'pbarglar, ikkinchi yildan boshlab poya o'sib chiqadi. Poyasi tik o'suvchi, silindrsimon, mayda qirrali, shoxlanmagan (bazan yuqori qismi shoxlangan), ichi kovak, yuqori qismi tuksiz, pastki qismi esa tuklar bilan qoplangan. Bargi oddiy, toq patli ajralgan, 4-11 juft segmentlar (bo'lakchalar) dan iborat. Ildizoldi barglar uzun bandli, poyadagi barglar bandi esa poyaning yuqori qismiga yetgani sari qisqarib boradi. Barglari poyada qarama-qarshi joylashgan. Gullari mayda, hidli, poya uchida qalqonsimon yirik ro'vakka to'plangan. Kosachabarglari gul ichiga qarab qayrilgani sababli aniq bilinmaydi. Gultojisi varonkasimon, besh bo'lakli, uchi ichkariga qayrilgan, oq yoki pushti rangli, otaligi 3 ta, onalik tuguni 3 xonaligi, pastga joylashgan. Mevasi – cho'ziq tuxumsimon, och qo'ng'ir pista. May oyining oxiridan boshlab avgust oyigacha gullaydi. Yovvoyi valeriananing ildizpoyasining uzunligi 1-3 sm, diametiri 1-2 sm, ildizining uzunligi 4-8 sm, diametiri 1-2 mm, plantatsiyada yig'ilgan ildizpoyaning uzunligi esa 5 sm, diametri 3 sm, ildizining uzunligi 20 sm bo'ladi. Dorivor valeriana may-avgust oylarida gullaydi, mevasi sentyabirda yetiladi.

MUHOKAMA

Plantatsiyalarda o'stirilgan Valerianani esa ikkinchi yili maxsus konstruktsiyali — Valeriana Plugi yordamida kovlab yig'ib olinadi va ildiz poyasi poyadan ajratiladi. Suvi selgishi uchun biroz ochiq yerda qoldiriladi va salqin hamda havo kirib turadigan joyda yoki qurutgichda (35 gradus) sekin qurutiladi. Valeriana ildiz va ildizpoyasi tarkibida 0.5-2 % efir moyi vas of holda izovalerian kislota bor. Mahsulot tarkibida efir moyidan tashqari alkaloidlar, valerid glikozidi, oshlovchi moddalar, saponinlar, kislotalar va boshqa moddalar ham uchraydi. Valeriananing yangi yig'ilgan yerosti organlari tarkibida volepotriadlar (0.5-2%) miqdorda bo'ladi. Damlama, nastoyka, qaynatma, efirvaleriana nastoykasi, quruq ekstarkt, validol (tabletkka yoki eritma holda chiqariladi) Valeriana preparatlari nerv sisitemasini tinchlantirish (uyqusizlikda, nerv qo'zg'alishi davrida va boshqa nerv kassalliklarida) hamda yurak faoliyatini tartibga solish uchun ishlatiladi. Valeriana nastoykasi yurak kasalligida ishlatiladigan. Kardiovalen va boshqa preparatlar tarkibiga kiradi. Valeriananing mahsuloti nerv sisitemasini tinchlantiruvchi va meda kasalliklarida ishlatiladigan choy-yig'malarga kiradi.

Dorivor Valeriana yetishtirish hamda undan foydalanish.

Asab tizimi, shamollash va gripp, o'simlik va tabiiy vositalar, dori vositalari, uyqu dorisi va sedativlar.

Valeriana dorivor o'simligi Belarusiya Respublikasi, Rossiya, Belarusiya hamda O'zbekiston hududlarida yetishtiriladi va dori vositasida tayyorlanadi. Barglari va daraxt po'stlogi ichni qotiruvchi damlamalarga qo'shiladi.

O'simlik preparatlari (damlama, tabletkka, nastoyka) nevroz, asabning buzilishi, uyqusizlik, grip, toniya va stenokardiya kasalliklarini davolashda qo'llaniladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganimizda, bizning asosiy maqsadimiz valeriana, ya'ni asorun o'simligini shifobaxshlik xususiyatlari va farmasevtika sanoatiga tatbiq qilish davomida undan tabiiy pitomnik ham tabiiy plantatsiyalar yaratish. Chunki kun sayin dunyoda dorivor o'simliklar hom-ashyosidan olinadigan tabiiy dorilarga talab ortmoqda .Shu sababli bizning eng muhim vazifalarimizdan biri O'zbekistonning dorivor o'simliklaridan olinadigan tabiiy dorilarni jahon miqyosiga tatbiq etish.

REFERENCES

1. Белолипов И.В. Краткие итоги первичной интродукции растений природной флоры Средней Азии в Ботаническом саду АН УзССР // Интродукция и акклиматизация растений: Сб. науч. тр. – Ташкент: БС АН УзССР, 1976.
2. М.Д. Тургунов, В.П. Печеницын, Н.Ю. Бешко, Д.А. Абдуллаев, Уралов А.И. Биологические особенности редких видов семейства Iridaceae Juss. флоры Узбекистана в условиях ex situ Acta Biologica Sibirica, 2019, 5(2), P.17-22.
3. Тамахина А.Я., Локьяева Ж.Р. Селекция и культивирование девясила высокого.
4. Ibragimov A.Yu. Shifobaxsh ne'matlar. – Toshkent: Navroz nashriyoti, 2016.
5. O'G'Li, Saminov Avazbek Alimardon, Abdug'Aniyeva Durдона O'ktamjon Qizi, and Nazirova Bonuxon Hayrulla Qizi. "Dollar daraxtining yetishtirish texnologiyasi." *Science and innovation* 1.D3 (2022): 297-300.
6. Saminov, A., B. Yusupova, and S. Qoraboyeva. "Dorivor shuvoq o'simlikgining shifobaxshlik xususiyatlari va undan samarali foydalanish." *Science and innovation* 1.D7 (2022): 105-109.

7. Хайдаров Мавлон Машрабович, Юлдашев Гулям. Основы применения гуминовых веществ в светлых сероземах// Наманган давлат университети илмий ахборотномаси. – Наманган, 2020. –№8. -С. 88-93.
8. Murodjon Isagaliyev, Evgeny Abakumov, Avazbek Turdaliyev, Muzaffar Obidov, Mavlonjon Khaydarov, Khusnida Abdukhakimova, Tokhirjon Shermatov and Iskandar Musayev. Capparis spinoza L.Cenopopulation and Biogeochemistry in South Uzbekistan// Plants 2022, <https://doi.org/10.3390/plants11131628>.
9. Мирзаев У. Б., Умаркулова Б. Н., Қулдашева М. И. Марказий фарғонанинг суғориладиган ўтлоқи саз тупроқлари шароитида сабзи етиштиришда янги агротехнологиялари самарадорлиги //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. D3. – С. 71-76.
10. Юлдашев Г.Х., Хайдаров М.М. Потенциальная энергия гумуса-критерия бонитровки почв// Научное обозрение. Биологические науки. 2021 г. №3.
11. Anvarjonovich D. Q., O'g'li S. A. A., O'g'li X. The importance of fungicides and stimulants in preparing seed grains //Asian journal of multidimensional research. – 2021. – Т. 10. – №. 4. – С. 415-419.
12. Saminov, A., B. Yusupova, and S. Qoraboyeva. "Dorivor achchiq shuvoq o'simligining shifobaxshlik xususiyatlari va undan oqilona foydalanish." Science and innovation 1.D7 (2022): 95-99.
13. Юлдашев Г., Хайдаров М.М. Изменение морфологических и агрохимических свойств темных сероземов чаткальского хребта// Научное обозрение. Биологические науки. – Российская Федерация. Российская академия естествознания. – Москва, 2019. –№3/ С. 42-46.
14. Хайдаров М. М., Турдалиев А. Т. Саминов ААУ Энергетические особенности аминокислот в светлых сероземах //Тенденции развития науки и образования. – 2021. – №. 80-3. – С. 45-47.
15. M.Haydarov., A.Sobirov. Энергетические особенности ароматических, диаминокарбоновых кислот и пролина в темных сероземах. Science and innovation international scientific journal, 2022 йил 2-сон, 42-47 бетлар.
16. M.Haydarov., G'.Yuldashev. Energy characteristics of some free amino acids in dark serozems. "Prospects for the introduction of innovative technologies in the development of agriculture" 18.06.2021
17. Saminov, A., D. Ne'Matova, and M. Aliyeva. "Tirnoqgul o'simligining dorivorlik xususiyatlari va dori tayyorlash usullari." Science and innovation 1.D6 (2022): 75-78.
18. Saminov, A., H. Komilov, and D. Nasriddinova. "Na'matak (rosa) ning siz va biz bilmagan dorivorlik xususiyatlari." Science and innovation 1.D6 (2022): 7-12.
19. Abdurahimova, M., D. Mamadaliyeva, and G. Siddiqova. "Dorivor o'simlik isiriqning shifobaxsh xususiyatlari." Science and innovation 1.D6 (2022): 185-188.
20. Abdurahimova, M., Sh Tursunaliyev, and G. Botirova. "Dorivor oq va qora (susame) kunjutning shifobaxsh xususiyatlari." Science and innovation 1.D7 (2022): 100-104.
21. Saminov, A., D. Ne'Matova, and M. Aliyeva. "Dorivor rozmarin o'simligini ko'paytirish va undan sohalarda samarali foydalanish." Science and innovation 1.D6 (2022): 79-82.

22. O'G'Li, Saminov Avazbek Alimardon, Ismoiljonova Durdona Erkinjon Qizi, and Kamoliddinova Iroda Toxirjon Qizi. "Dorivor momordika yetishtirish va o 'simlikning o'ziga xos xususiyatlari." *Science and innovation* 1.D4 (2022): 14-18.
23. Saminov, A., D. Ismoiljonova, and M. Rahmataliyeva. "Dorivor sut qushqo'nmas osimligining foydali xususiyatlari va undan oqilona foyalanish." *Science and innovation* 1.D4 (2022): 155-159.
24. Haydarov, M., et al. "Lamiaceae oila vakillarining biz bilgan va bilmagan dorivorlik xususiyatlari." *Science and innovation* 1.D7 (2022): 89-94.
25. Abdurahimova, M., U. Nazirjonov, and R. Muhammadjonov. "Dorivor echinacea purpurea o 'simligining foydali xususiyatlari va undan halq tabobatida foyalanish." *Science and innovation* 1.D6 (2022): 197-201.